

AFGAN SORUNU BAĞLAMINDA ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ'NÜN ORTADOĞU AÇILIMI*

*The Middle East Expansion of the Shanghai Cooperation Organization in the
Context of the Afghan Problem*

Mehmet Seyfettin EROL**
Doğacan BAŞARAN***

Öz

1996 yılında Rusya-Çin hattındaki sınır problemlerini çözmek ve Asya'daki güvenlik işbirliklerini genişletmek amacıyla Rusya, Çin, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın katılımıyla kurulan Şanghay Beşlisi, 14-15 Haziran 2001 tarihinde Özbekistan'ın üye olarak kabul edilmesiyle Şanghay İşbirliği Örgütü adını almıştır. Örgüt, 2017 senesinde Pakistan ve Hindistan'ın üyeliğiyle Orta Asya-Güney Asya hattındaki etkisini arttırmıştır. 17 Eylül 2021 tarihinde ise İran'ı üye olarak kabul eden örgüt, Afganistan merkezli gelişmeleri göz önünde bulundurduğunu göstermiş ve bu ülkenin komşularından Daimi Tarafsızlık Statüsü bulunan Türkmenistan dışındaki tüm komşularının yer aldığı bir organizasyona dönüşmüştür. Ayrıca ŞİÖ; İran'ın yanı sıra Suudi Arabistan, Katar ve Mısır'la da diyalog ortaklığı geliştirerek Ortadoğu açılımı yapmıştır. Bu çalışmada da Afgan Sorunu bağlamında örgütün Ortadoğu açılımı incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Şanghay İşbirliği Örgütü, İran, Suudi Arabistan, Katar, Mısır.

Abstract

The Shanghai Five, established in 1996 for solving the border problems between China and Russia and expanding security-based cooperation in Asia, with the acceptance of Uzbekistan, became Shanghai Cooperation Organisation. It, with the membership of Pakistan and India in 2017, lifted its effectiveness on Central Asia-South Asia. It, which accepted Iran as a member in 2021, showed the importance of the developments in Afghanistan for them and has turned into an organization including neighbors of the country except Turkmenistan that has permanently neutral status in question. Besides, SCO; with Iran, has opened to the Middle East. In this study, the SCO's Middle East expansion is examined in the context of Afghanistan.

Keywords: Shanghai Cooperation Organization, Iran, Saudi Arabia, Qatar, Egypt.

---

* **Makale Geliş Tarihi:** 03.12.2021

Yayına Kabul Tarihi: 18.12.2021

** Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü,
Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi (ANKASAM) Başkanı,
e-posta: mserol@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8358-7326.

*** Dr., ANKASAM Uluslararası İlişkiler Uzmanı, e-posta: basarandogacan@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-5055-5069.

GİRİŞ

1996 senesinde Şanghay Beşlisi olarak ortaya çıkan Şanghay İşbirliği Örgütü'nün (ŞİÖ) temelinde Çin-Rusya sınırı boyunca silahlı bir çatışma olasılığının önüne geçmek için gerekli güven artırıcı önlemlerin alınması hassasiyeti yer almaktadır.¹ Buna ek olarak söz konusu organizasyon, Orta Asya devletleri arasındaki sınır problemlerinin aşılmasını da hedeflemiştir.

Daha geniş bir perspektiften bakıldığında ise organizasyon, Soğuk Savaş sonrasında Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) tek küresel süper güç olarak sunulduğu tek kutuplu dünya düzenine² karşı somut bir itirazı da sembolize etmektedir. Bu anlamda ŞİÖ'nün kuruluşunda Yevgeni Maksimoviç Primakov'un görüşleri mühim bir rol oynamıştır. "Primakov Doktrini" ya da "Yakın Çevre Doktrini" olarak bilinen yaklaşım, Rusya'nın yakın çevresindeki (Post-Sovyet alan) nüfuzunu sürdürmesi gerektiği düşüncesi üzerinden şekillenmiş ve bu çerçevede ABD merkezli tek kutuplu dünya sistemine karşı bölgesel ittifaklara dayalı çok kutupluluk arayışlarını temsil etmiştir.³

Pekin yönetimi ise ŞİÖ'yü Orta Asya devletleriyle temas kurmasını kolaylaştıracak bir araç şeklinde değerlendirmiştir. Ayrıca Çin, tıpkı Primakov Doktrini çerçevesinde Rusya'nın yaklaşımında olduğu gibi, ABD'nin bölgedeki nüfuzunun kırılması gerektiğine inanmıştır. Dolayısıyla ŞİÖ, Rusya ve Çin'in ABD'ye "Kıtamızdaki meselelere karışma" mesajını vermek istediği bir organizasyon olarak bir anlamda "Orta Asya'nın Monroe Doktrini"⁴dir.

1 Esmâ Özdaşlı, "Çin ve Rusya Federasyonu'nun Perspektifinden Şanghay İşbirliği Örgütü", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(6), 2012, s. 110.

2 Zbigniew Brzezinski, *Tercih*, çev., Cem Küçük, İnkılap Yayınları, İstanbul 2005, s. 219.

3 Halit Hamzaoğlu, "Rus Dış Politikasında Realist Yaklaşım: Primakov Doktrini ve Yakın Çevre Kavramı", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 8(24), 2020, s. 282.

4 Monroe Doktrini, 1823 yılında dönemin ABD Başkanı James Monroe'nun Kongre'de yaptığı bir konuşmaya dayanmaktadır. Doktrin, Amerika kıtasındaki meselelere Avrupalı devletlerin karışmaması gerektiği fikrine dayanmaktadır. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. "Monroe Doctrine (1823)", *Our Documents*, <https://www.ourdocuments.gov/doc.php?flash=false&doc=23>, (Erişim Tarihi: 26.11.2021).

AFGAN SORUNU BAĞLAMINDA ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ'NÜN ORTADOĞU AÇILIMI AFGAN SORUNU BAĞLAMINDA ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ'NÜN ORTADOĞU AÇILIMI

Bu kapsamda Orta Asya devletleri arasındaki güvenlik temelli entegrasyon süreci olarak Şanghay Beşlisi, 1996 senesinin Ocak ayında Çin'in Şanghay kentinde kurulmuştur. Bölgesel işbirliğinin teşvik edilmesi yoluyla bölgesel güvenliği tesis etmeyi amaçlayan Şanghay Beşlisi, 1996 ve 1997 yıllarında "Sınır Bölgelerinde Askeri Güvenin Arttırılması" ve "Sınır Bölgelerinde Askeri Güçlerin Azaltılması" Anlaşmalarını imzalamıştır. Çin ve Rusya'nın yanı sıra Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'dan oluşan örgüt; terörizm, ayrılıkçılık ve köktencilikten kaynaklanan tehditlerle mücadeleye yönelik işbirliğinin daha etkin bir şekilde yürütülmesi amacıyla 15 Haziran 2001 tarihinde Özbekistan'ın da üye olarak kabul edilmesinin akabinde ŞiÖ adını almıştır.⁵

Bununla birlikte ŞiÖ, 11 Eylül 2001 tarihli terör saldırılarının ardından ABD'nin Afganistan'ı işgal etmesi ve bu operasyon esnasında Orta Asya'da askeri üsler elde etmesi sebebiyle beklentileri karşılayamamış bir örgüt olarak dikkat çekmiştir. Bir diğer ifadeyle ŞiÖ, çok kutupluluk iddialarına rağmen ABD'nin Avrasya'nın hâkimiyetini sağlamak amacıyla dünyanın kalpgâhı konumunda bulunan ve bu nedenle de küresel güç mücadelesinin merkezinde yer alan⁶ Afganistan'a gerçekleştirdiği "Sonsuz⁷ Özgürlük Operasyonu"na seyirci kalmıştır. Hatta ŞiÖ üyesi bazı devletler, radikalleşme ve terör endişeleri hasebiyle işgali desteklemiştir. Bu da ŞiÖ'nün hedefleri arasında yer alan ABD'nin Asya'daki faaliyetlerini engelleme ve çok kutuplu dünya arayışlarını temsil etme iddialarının retorikte kaldığını göstermiştir. Buna rağmen örgüt, 8-9 Haziran 2017 tarihlerinde o dönemki adıyla Astana'da (Nur-Sultan) gerçekleşen zirvesinde Güney Asya açılımı yaparak Hindistan ve Pakistan'ı üye olarak

5 "The Shanghai Cooperation Organisation", *SECTSCO*, http://eng.sectSCO.org/about_sco/, (Erişim Tarihi: 27.11.2021).

6 Mehmet Seyfettin Erol-Oktay Bingöl, "Afganistan'da Geçiş Safhası ve 2014 Sonrası Öngörüler", *Gazi Akademik Bakış*, 5(10), 2012, s. 173.

7 Serpil Gündül-Farida Labib Raof, "Orta Asya'da Yeni Büyük Oyun'un Anahtarı Afganistan", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 4(2), 2020, s. 15.

kabul etmiştir. Söz konusu durum, ŞİÖ'yü bir Orta Asya örgütü olmaktan çıkarmıştır. 2017 yılından itibaren örgüt, Orta Asya-Güney Asya hattında faaliyette bulunan etkin bir yapıya dönüşmüştür.

Bahse konu olan genişleme süreci, yeni bir tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Zira ŞİÖ, kuruluş nedeni olan kendi üyeleri arasındaki sınır sorunlarını çözebilmek bir tarafa; yeni sınır problemleriyle de anılır hale gelmiştir. Çünkü üye devletlerden Pakistan ile Hindistan ve Çin ile Hindistan arasındaki anlaşmazlıklar devam etmekte ve hatta mevzubahis devletlerin zaman zaman sınır çatışmaları yaşadığı ve askeri anlamda karşı karşıya geldiği bilinmektedir.

Buna rağmen örgütün itici gücünün Çin olduğu ve Çin Devlet Başkanı Şi Jinping'in 2013 yılındaki Kazakistan ziyareti esnasında açıkladığı Kuşak-Yol Projesi'nin çok kutupluluk bağlamında mühim bir etki yarattığı düşünüldüğünde,⁸ 2013 senesinden itibaren ŞİÖ'nün uluslararası politikada üstleneceği rolün de daha fazla merak edilmeye başlandığı ifade edilebilir.

Uluslararası sistemin değişim yaşadığı söz konusu dönemde ŞİÖ, önce 2017 yılında Güney Asya açılımı gerçekleştirmiş ve daha sonra da 2020 senesinden itibaren Afgan Sorunu karşısında inisiyatif alarak rolünü merkezileştirmeye çalışmıştır.

Özellikle de 9 Şubat 2020 tarihinde ABD ile Taliban arasında imzalanan Doha Anlaşması, Afganistan'da Taliban'ın ilerleyişini kolaylaştırmıştır. Çünkü Washington yönetimi, Afganistan'daki başarısızlığını kabullenmeye başlamıştır.⁹ Zira ABD, anlaşma çerçevesinde Taliban'a yönelik hava

8 "Xi Proposes A 'New Silk Road' with Central Asia", *China Daily*, https://www.chinadaily.com.cn/china/2013xivisitcenterasia/2013-09/08/content_16952228.htm, (Erişim Tarihi: 27.11.2021).

9 Sertif Demir, "Afganistan'daki Yirmi Yıllık İşgalin Analizi: ABD/NATO ve Barış Çabaları", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 2021, s. 115.

AFGAN SORUNU BAĞLAMINDA ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ'NÜN ORTADOĞU AÇILIMI AFGAN SORUNU BAĞLAMINDA ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ'NÜN ORTADOĞU AÇILIMI

operasyonlarını durdurmuş ve çekilme taahhüdünde bulunmuştur.¹⁰ Nitekim Taliban'ın ilerleyişi, 15 Ağustos 2021 tarihinde Taliban unsurlarının Afganistan'ın başkenti Kabil'e girmesiyle yeni bir aşamaya geçmiş ve buna rağmen 31 Ağustos 2021 tarihinde ABD ve müttefikleri, Doha Anlaşması'ndaki taahhütlerine atıfta bulunarak çekilme sürecini tamamlamıştır.

7 Eylül 2021 tarihinde ise Taliban, Geçici Afganistan Hükümeti'ni kurduğunu ilan etmiştir. Çekilme politikasıyla Washington yönetiminin ne yapmak istediği ise tartışma konusu olmuştur. ABD'nin Afganistan savaşının mali yükünden kurtulmak istediği, yeni asker kayıpları yaşamak istemediği ve söz konusu ülkenin bir realitesi olan Taliban'ı yok edemeyeceğini anladığı; yani 20 yıllık savaşı kaybettiği için çekildiği ifade edilmektedir.¹¹ Fakat bahse konu olan sürecin Washington yönetimi tarafından uygulanan kontrollü bir kaos planı doğrultusunda şekillendiği de öne sürülmektedir.¹² Zira ABD ve müttefiklerinin çekilme süreciyle birlikte Afganistan'da terör örgütü Devletü'l Irak ve Şam'ın (DEAŞ) faaliyetleri artmıştır.

Dahası Tacikistan gibi bazı ŞİÖ üyeleri de Taliban'a karşı mesafelidir. Genel eğilim, Afganistan'ı işbirliği süreçlerine ve bu kapsamda geliştirilecek projelere dahil ederek Taliban'ı uluslararası toplumun bir parçası haline getirmek yönünde olsa da bölge devletlerinde radikalleşme temelli korkular vardır. Buna ek olarak Afganistan merkezli gelişmelere paralel olarak göç hareketi ortaya çıkmıştır. Yeni göç dalgalarının olabileceği de düşünülmektedir. Bu da ŞİÖ üyelerindeki tedirginliği arttırmaktadır.

¹⁰ "Agreement for Bringing Peace to Afghanistan between the Islamic Emirate of Afghanistan Which is not Recognized by the United States As A State and is Known As the Taliban and the United States of America", *State*, <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2020/02/Agreement-For-Bringing-Peace-to-Afghanistan-02.29.20.pdf>, (Erişim Tarihi: 27.11.2021).

¹¹ Sertaç Aksan, "Afganistan Denklemi: Yenilen ABD kazanan Rusya mı?", *TRT Haber*, <https://www.trthaber.com/haber/gundem/afganistan-denklemi-yenilen-abd-kazanan-rusya-mi-602450.html>, (Erişim Tarihi: 02.11.2021).

¹² Lara Seligman, "How Putin Could Jam up Biden's Post-Afghanistan Plans", *Politico*, <https://www.politico.com/news/2021/07/06/putin-biden-post-afghanistan-498311>, (Erişim Tarihi: 28.11.2021).

Kısacası ŞİÖ ülkeleri; terör, radikalleşme ve göç gibi sorunlar sebebiyle çeşitli kaygılar taşımaktadır. Buna karşılık ŞİÖ, Afgan Sorunu'nun aşılması için inisiyatif almaya çalışmaktadır. İstikrarlı bir Afganistan'ın Orta Asya-Güney Asya-Ortadoğu bağlantısını da sağlayacağını düşünen ŞİÖ, 17 Eylül 2021 tarihinde İran'ı tam üye olarak kabul etmiştir.¹³ Böylece ŞİÖ, bir yandan "Daimi Tarafsızlık Statüsü" bulunan Türkmenistan dışında Afganistan'ın tüm komşularının yer aldığı bir uluslararası örgüte dönüşmüş; diğer taraftan da Orta Asya-Güney Asya-Ortadoğu bağlantısını tesis etmiştir. Zira ŞİÖ'nün Ortadoğu açılımı, İran'dan ibaret değildir. Örgüt bahse konu tarihte Suudi Arabistan, Katar ve Mısır'ı da "Diyalog Ortağı" statüsünde çalışmalarına dahil etmiştir.

Bu makalede de Afgan Sorunu kapsamında ŞİÖ'nün Ortadoğu açılımı incelenmektedir. Türkçe, İngilizce ve Farsça kaynaklardan yararlanılarak yapılan çok dilli bir araştırma neticesinde ortaya çıkan makale, Türkçe alan yazınında daha önce kaleme alınmamış bir konuyu incelemesinden ötürü literatürdeki boşluğa mütevazı bir katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

ŞİÖ'nün Ortadoğu açılımına odaklanan iki ana bölümden oluşan makalenin ilk bölümünde, İran'ın üyeliği değerlendirilmektedir. Çalışmanın ikinci bölümünde ise Suudi Arabistan, Katar ve Mısır'ın diyalog ortağı olarak kabul edilmesi incelenmektedir.

İRAN'IN ŞİÖ ÜYELİĞİ

Tahran yönetiminin ŞİÖ'ye dahil olma hedefinin arka planında Batılı devletlerin İran'a uyguladığı yaptırımlar vardır. Bu anlamda Batı'dan gelen baskıyı dengelemek isteyen İran, "Doğu'ya Bakış Doktrini" şeklinde de nitelendirilen stratejisini hayata geçirmiştir. Aslında İran'ın doğuya

13 Ovigwe Eguegu, "Iran's Membership Raises the SCO's Profile and Expectations", *The Diplomat*, <https://thediplomat.com/2021/09/irans-membership-raises-the-scoss-profile-and-expectations/>, (Erişim Tarihi: 27.11.2021).

AFGAN SORUNU BAĞLAMINDA ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ'NÜN ORTADOĞU AÇILIMI AFGAN SORUNU BAĞLAMINDA ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ'NÜN ORTADOĞU AÇILIMI

bakması, Doğu'ya yönelmek zorunda olmasının doğal bir sonucudur.¹⁴ Zira Tahran, yüzüne Doğu Dünyası'na çevirerek jeopolitik bir manevra yapmakta ve Batı'dan gelen yaptırım baskısını dengelemeye çalışmaktadır.

İran'ın Doğu'ya Bakış Doktrini hususundaki temel beklentileri şöyle sıralanabilir:

- Doğalgaz ve petrol ihracatı noktasında gerekli müşteriye ulaşarak yaptırımların oluşturduğu iktisadi baskıyı aşmak
- ABD ve müttefiklerinin uyguladığı çevreleme stratejisini Asya'ya yönelerek etkisizleştirmek
- ABD ve müttefiklerinin baskısına karşı, Çin ve Rusya gibi aktörlerle yakınlaşarak Birleşmiş Milletler'de (BM) İran aleyhine kararlar alınmasını önlemek
- ABD'yle pazarlık yapabilecek ittifakları tesis edecek şekilde arabuluculuk kanallarını açık tutmak

Öncelikle Doğu'ya bakışın temel anlamda "Çin'e bakış" olduğu ifade edilmelidir. Lakin bu strateji, Tahran'ın "Ne Doğu Ne Batı" şeklinde İslam Devrimi sonrasında formüle ettiği söylemin retorikten ibaret olduğunu da açık bir şekilde gözler önüne sermektedir. Çünkü İran; Çin ve Rusya'yla yakın ilişkiler geliştirmek, Kafkasya ve Orta Asya üzerinden stratejik derinlik elde etmek, enerji ihracatında elini rahatlatmak, müttefiklerini çoğaltmak ve Çinli yatırımcılar aracılığıyla ülkesindeki ağır ekonomik koşulları düzeltmek istemektedir. İran'ın ŞİÖ üyeliğini bir dış politika hedefi olarak benimsemesi de bu amaçlardan kaynaklanmıştır. Yani Tahran yönetimi, başta Pekin olmak üzere ŞİÖ üyesi aktörlerle olumlu münasebetler geliştirme arzusundadır.

¹⁴ Jacopo Scita, "Iran and China: Old Friends in Search of a Sustained Partnership", *Iran Looking East An Alternative to the EU*, Annalisa Perteghella, der., ISPI, Milan 2019, s. 41-63.

Bu çerçevede 2002 yılında ŞİÖ'ye "Gözlemci Üye" statüsüyle dahil olmak istediğini dile getiren İran, bu konudaki söylemlerini 2004 yılında yaptığı başvuruyla somutlaştırmıştır. Nitekim 2005 senesinin Temmuz ayında da Hindistan ve Pakistan'la aynı sınıfa dahil olarak ŞİÖ'de "Gözlemci Statüsü" elde ettiği görülmüştür.¹⁵

2005-2013 yılları arasındaki süreç ise Tahran'ın Doğu'ya Bakış Doktrini'ni en etkin biçimde uyguladığı dönem olmuştur. Dolayısıyla söz konusu doktrin, İran İslam Cumhuriyeti Dini Rehberi Ayetullah Ali Hamaney'in yönlendirmeleri doğrultusunda Mahmud Ahmedinejad'ın Cumhurbaşkanlığı döneminde gündemde tutulmuştur.

Bahse konu olan dönemin İran'a yönelik yaptırım baskısının arttığı bir süreç olması göz ardı edilmemelidir. Kısacası Tahran, ŞİÖ'ye yönelerek ambargoları etkisiz kılmaya çalışmıştır. Buna karşılık ŞİÖ üyesi devletler ise İran'ın tam üyeliği meselesine temkinli yaklaşmıştır. Nitekim İran, 2008 senesinde ŞİÖ üyeliği için başvurmasına rağmen diğer üye devletlerin ABD ve Batı Dünyası'nı karşısına almak istememesi hasebiyle uzun yıllar boyunca beklemek durumunda kalmıştır. Yani örgüt, İran'ı kabul etmenin bir cezasının olabileceği düşüncesinden hareketle, bu konuda herhangi bir faturayla yüzleşmekten çekinmiştir. Bu nedenle de yaptırımlar döneminde İran'ın üyelik beklentisi karşılanmamıştır.

2016 yılı ise İran'ın ŞİÖ üyeliği konusunda umutlandığı bir dönüm noktasıdır. Çünkü 2015 senesinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin (BMGK) beş daimi üyesi ve Almanya'dan oluşan P5+1 ülkeleri ile İran arasında imzalanan Kapsamlı Ortak Eylem Planı'ndan (KOEP) dolayı 2016 yılında İran'a yönelik yaptırımlar sona ermiştir. Bu da Tahran'ın üyeliğinin önünün açıldığı düşüncesine yol açmıştır.¹⁶ Zira örgütün 2010

¹⁵ Marc Lanteigne, "Russia, China and the Shanghai Cooperation Organization: Diverging Security Interests and the 'Crimea Effect'", *Russia's Turn to the East*, Helga Blakkisrud-Elena W. Rowe, der., Global Reordering, United Kingdom 2018, s. 123-127.

¹⁶ "Türkiye Konuşulurken Şanghay İşbirliği Örgütü'nden İran Hamlesi Geldi!", *Haberler*, <https://www.haberler.com/sanghay-isbirligi-orgutu-nden-iran-hamlesi-mi-8998524-haberi/>, (Erişim Tarihi: 04.06.2021).

AFGAN SORUNU BAĞLAMINDA ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ'NÜN ORTADOĞU AÇILIMI AFGAN SORUNU BAĞLAMINDA ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ'NÜN ORTADOĞU AÇILIMI

senesinde benimsediği genişleme kriterlerine göre, aday ülkenin herhangi bir BM yaptırımına maruz kalmaması gerekmektedir. Bu nedenle de 2017 yılındaki ŞİÖ Liderler Zirvesi'ne Pakistan ve Hindistan'la birlikte yaptırım baskısından kurtulan İran'ın da üye olarak kabul edileceği beklentisi hasıl olmuştur. Fakat İslamabad ve Yeni Delhi'nin taleplerini olumlu yanıtlayan örgüt, Tahran'a ise beklediği cevabı vermemiştir.

İran'ın 2017 yılında üye olmamasının iki önemli sebebi bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Tacikistan faktörüdür. Fars kimliğine sahip olan iki ülke arasında önemli kültürel ilişkiler bulunsa da mevzubahis dönemde İran'ın mezhepçi politikalarından ötürü Tahran-Duşanbe hattında soğuk rüzgarlar esmekteydi. İran'ın Duşanbe yönetimi tarafından terör örgütü olarak tanımlanan İslami Rönesans Partisi'yle olan münasebetleri,¹⁷ Tahran'ın üyeliğinin önüne set çekmiştir. Mevcut durumda değişen en önemli koşul da Duşanbe'nin konuya yaklaşımı; yani İran-Tacikistan ilişkilerinin onarılmasıdır.

Bahsi geçen dönemde İran'ın üyeliğini zorlaştıran bir başka faktör de dönemin ABD Başkanı Donald Trump'ın tutumu olmuştur. Bilindiği üzere KOEP, Barack Obama döneminde imzalanmış ve anlaşma çerçevesinde İran'a uygulanan yaptırımlar kaldırılmıştır. Fakat kısa bir sonra ABD Başkanı olan Trump, İran karşıtı bir politika benimsemiş ve KOEP'ten çekileceğinin sinyallerini vermeye başlamıştır. Her ne kadar söz konusu çekilme, 8 Mayıs 2018 tarihinde gerçekleşse de 2017 yılında Trump'ın ortaya koyduğu duruş, üye devletleri İran için ABD'yi karşılarına almama gibi bir yaklaşıma yönlendirmiştir.

Yukarıda belirtilen nedenlerden ötürü İran, ŞİÖ üyeliği için 2021 yılını beklemek durumunda kalmıştır. Nitekim 17 Eylül 2021 tarihli Duşanbe

17 Salman Nuriddin, "İran'ın Orta Asya Stratejisi, *İNSAMER*, <https://www.insamer.com/tr/uploads/pdf/etkinlik-iran-in-orta-asya-stratejisi.pdf>, (Erişim Tarihi: 28.11.2021), s. 2.

Zirvesi'nde İran, ŞİÖ'ye kabul edilmiştir.¹⁸ Peki, 2017 yılında "henüz erken" denilerek reddedilen başvurunun 2021 senesinde onaylanmasının nedenleri nelerdir?

İran'ın örgüt tarafından kabul edilmesinin bazı önemli sebepleri bulunmaktadır. Bunlar Tacikistan faktörü, İran-Çin 25 Yıllık Kapsamlı İşbirliği Anlaşması, Biden etkisi ve Afganistan merkezli gelişmeler şeklinde sıralanabilir.

TACİKİSTAN FAKTÖRÜ

İran'ın ŞİÖ üyeliğinin kabul edilmesine yol açan en önemli husus yukarıda da belirtildiği üzere, meselenin Tacikistan boyutudur. Bilindiği gibi iki ülke, Fars kimlikleri nedeniyle ortak tarihi ve kültürel bağları paylaşmaktadır.¹⁹ Farsçanın her iki devletin de resmi dili olması, taraflar arasındaki kültürel ilişkilere önemli bir zemin teşkil etmektedir. Ancak İran'ın mezhepçi dış politika anlayışına rağmen Taciklerin Sünni olması, taraflar arasında çeşitli problemlerin vuku bulmasını da beraberinde getirmektedir. Özellikle de İran'ın Tacikistan'da Şiileştirme faaliyetlerinde bulunması, 2017 yılında ŞİÖ üyeliğini baltalayan en önemli husustur.

Hatırlanacağı üzere, Tacikistan'ın terör örgütü ilan ettiği İslami Rönesans Partisi'nin²⁰ lideri Muhittin Kebiri'nin 2015 senesinde Tahran'da düzenlenen bir sempozyumda Tacikistan Müftüsü'yle yan yana oturtulması, taraflar arasında ciddi bir krizin cereyan etmesine vesile olmuştur. Dahası söz konusu dönemde Kebiri, Hamaney tarafından da kabul edilmiştir. Dolayısıyla İran, söz konusu partiyle olumlu münasebetler tesis etmiştir. Duşanbe yönetimi, bunun yansıması olarak Tahran'a tepki göstermiştir.

18 Bradley Bowman vd., "Iran Joining the Shanghai Cooperation Organisation", *FDD*, <https://www.fdd.org/analysis/2021/09/22/iran-joining-shanghai-cooperation-organisation/>, (Erişim Tarihi: 28.11.2021).

19 Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Fatih Özgüven, "İran'ın Orta Asya Politikasında Yumuşak Güç: Tacikistan Örneği", *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 11(1), 2020, s. 90-106.

20 "Tacikistan İslami Uyanış Partisi Kapatıldı", *Dünya Bülteni*, <https://www.dunyabulteni.net/asya/tacikistan-islami-uyanis-partisi-kapatildi-h341883.html>, (Erişim Tarihi: 12.10.2018).

AFGAN SORUNU BAĞLAMINDA ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ'NÜN ORTADOĞU AÇILIMI AFGAN SORUNU BAĞLAMINDA ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ'NÜN ORTADOĞU AÇILIMI

Mevzubahis tepki neticesinde 2016 yılında Duşanbe yönetiminin Tacikistan'da faaliyette bulunan İmam Humeyni Yardımlaşma Komitesi'ni (İMDAD Vakfı) kapattığı görülmüştür. 2017 yılında da Tacikistan Cumhurbaşkanlığı'na bağlı İslam Araştırmaları Merkezi'ne ait resmi internet sitesinde "Şiilik: İdeoloji ve Pratiği" başlığıyla yayınlanan yazıda Duşanbe, Tahran'ı mezhepçi politikalarından ötürü çok sert bir şekilde eleştirmiş ve iki ülke arasındaki münasebetlerin "çıkmaza girdiğini" açık bir şekilde dile getirmiştir.²¹ Benzer bir tepki de 2018 senesinde gelmiş ve Tacikistan Ulema Konseyi, İranlı yetkilileri muhalifleri kullanarak Tacikistan'daki durumu istikrarsızlaştırmakla itham etmiştir.²² Tüm bu gelişmeler, Duşanbe yönetiminin ŞİÖ üyeliği konusunda İran'a olan yaklaşımını da Tahran nezdinde sorunlu hale getirmiştir. Oysa iki ülke arasındaki mezhepsel gerilim vuku bulmadan önce Tacikistan, İran'ın üyeliğini en çok destekleyen aktör olmuştur.

İlişkilerde son dönemde meydana gelen yumuşamanın nedeni ise ikili savunma işbirliğinin sürdürülmesinin önemidir. Savunma alanındaki ilişkilerin normalleşmeyi zorunlu kıldığı görülmüş ve kültürel yakınlık bu noktada süreci hızlandıran en temel faktör haline gelmiştir. Nitekim 2021 yılının Nisan ayında taraflar arasında savunma alanında işbirliği yapılmasını öngören kapsamlı bir anlaşma imzalanmıştır.²³

İki ülkeyi bir araya getiren en kritik husus ise Türkiye'nin Türk Dünyası vizyonuna karşı İran'ın uygulamaya çalıştığı Fars Dünyası projeksiyonudur. Bu anlamda İran için Tacikistan; Türkiye'nin Türk Dünyası'nda artan etkisini sınırlandırabilme noktasında kritik bir araçtır. Benzer bir biçimde Tacikistan

21 "Tacikistan, İran'ı Kirli Oyunlardan Vazgeçmeye Çağırıyor", *Kazakistan'dan Türkçe Bakış*, <http://www.kazakistan.kz/tacikistan-irani-kirli-oyunlardan-vazgecmeye-cagirdi/>, (Erişim Tarihi: 03.06.2021).

22 "Tacikistan Ulema Konseyi: İran Dost Ülke Unvanını Hak Etmiyor", *Dünya Bülteni*, <https://www.dunyabulteni.net/orta-asya/tacikistan-ulema-konseyi-iran-dost-ulke-unvanini-hak-etmiyor-h422779.html>, (Erişim Tarihi: 02.06.2021).

23 "İran ve Tacikistan Savunma Anlaşması imzalandı", *Düşünce Mektebi*, <https://www.dusuncemektebi.com/d/195687/iran-ve-tacikistan-savunma-anlasmasi-izmalandi>, (Erişim Tarihi: 03.06.2021).

da bölgede Türk soylu olmayan tek Orta Asya ülkesi olarak İran üzerinden yalnızlığını gidermeye çalışmaktadır.

Anlaşılacağı üzere İran'ın, ŞİÖ üyeliğini hızlandıran en önemli husus Tacikistan'la ilişkilerini normalleştirmesidir. Halihazırda Tacikistan-Pakistan-Çin hattında inşa edilen eksene İran da katılmış gözükmektedir. Bu durum ise ŞİÖ içerisinde Çin ve Rusya merkezli bir kamplaşmanın habercisidir. Bununla birlikte İran'ın üyeliği Orta Hat'ta Pekin'in Moskova'ya bağımlılığını arttırmıştır.

Söz konusu jeopolitik durum, kamplaşmanın sınırlandırılmasına yol açabilir. Eğer Rusya-Çin arasındaki ayrışma engellenebilirse, İran'ın üyeliği ŞİÖ üyesi olan Orta Asya devletlerinin kuşatılması anlamına da gelecektir. Çünkü bu devletler için yalnızca Hazar çıkışı kalmıştır.

İRAN-ÇİN 25 YILLIK KAPSAMLI İŞBİRLİĞİ ANLAŞMASI

Geleneksel olarak Çin, İran'ın ŞİÖ üyeliğine mesafeli yaklaşan bir aktör olsa da son dönemde Tahran-Pekin hattında kayda değer bir yakınlaşma cereyan etmiştir. Bu durum, İran'ın ŞİÖ üyeliğindeki belirleyici faktörlerden biridir. Bahse konu olan yakınlaşmanın nedeni ise Kuşak-Yol Projesi ve bu proje kapsamında imzalanan İran-Çin 25 Yıllık Kapsamlı İşbirliği Antlaşması'dır.

Kuşak-Yol Projesi'nin güney güzergâhında yer alan İran, Hazar Denizi'ne ve Basra Körfezi'ne sınırdaş olması hasebiyle jeostratejik açıdan merkezi bir coğrafyada bulunmaktadır. Proje kapsamında Orta Asya'dan geçmesi öngörülen Çin-Orta Asya-Batı Asya Ekonomi Koridoru, Çin'in karadan Ortadoğu, Avrupa ve Afrika'ya ulaşımını sağlayacak en önemli girişimlerden biridir.²⁴

24 Kuşak-Yol Projesi'nde İran'ın konumu hakkında detaylı bilgi için bkz. Kadir Ertaç Çelik-Mehmet Seyfettin Erol, "Kuşak-Yol Girişimi Bağlamında ABD'nin İran Politikasının Analizi", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 2019, s. 11-41.

AFGAN SORUNU BAĞLAMINDA ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ'NÜN ORTADOĞU AÇILIMI AFGAN SORUNU BAĞLAMINDA ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ'NÜN ORTADOĞU AÇILIMI

İran-Çin 25 Yıllık Kapsamlı İşbirliği Anlaşması da Tahran yönetiminin Kuşak-Yol Projesi'ne iştirakını resmileştirmektedir. Her ne kadar söz konusu anlaşmanın içeriği hakkında kapsamlı bir açıklama yapılmamışsa da tarafların birbirlerine dair önemli beklentileri vardır. İran, nükleer faaliyetlerine teknolojik destek almak, kesintisiz bir şekilde enerji ihracatı yapabilmek için müşteri beklentisini karşılamak ve BMGK'da kendisini savunabilecek bir müttefike ihtiyaç duyduğu için Çin'i önemsemektedir.

Buna karşılık Pekin yönetimi ise ABD'ye karşı çok kutupluluk arayışında olan aktörlerle müttefiklik ilişkisinin derinleştirilmesi, Ortadoğu'da nüfuz elde edilmesi, enerji güvenliğinin sağlanması ve ucuz enerji tedarik edilebilmesi için Tahran'la iyi geçinmeye çalışmaktadır.

Dahası İran-Tacikistan, Tacikistan-Pakistan ve Çin-Pakistan hattındaki temaslar düşünüldüğünde, Pekin'in bir jeopolitik eksen inşa etmeye çalıştığı görülmektedir. Bu eksen inşasında Çin'in İran'a ihtiyaç duyduğu aşikardır. Hatta bu eksenin Rusya karşıtı bir cepheye dönüşme olasılığı da vardır.

Tüm bu bilgiler doğrultusunda Çin, İran'ın üyeliğine onay vermiştir. Söz konusu destek ise Tahran'ın üyeliğini hızlandırmış ve üyelik sürecinin Duşanbe'deki zirve esnasında neticelenmesini sağlamıştır.

BİDEN FAKTÖRÜ

Yukarıda ifade edildiği üzere 2017 yılında Trump'ın KOEP'ten çekilme sinyalleri vermesi, İran'ın üyeliğinin önüne set çekmiştir. Zira Orta Asya ülkeleri, İran için ABD'yi karşılıklarına almaktan sakınmıştır. Fakat Joe Biden'ın ABD Başkanı olması denklemi değiştirmiştir. Çünkü Biden seçim kampanyası esnasında Trump yönetimini eleştirerek KOEP'ten çekilmenin ABD'nin güvenilirliğini zedelediğini dile getirmiştir.²⁵

25 Ali Ufuk Şeker-Ömer Tuğrul Çam, "ABD-Avrupa İlişkilerinde Biden ile Daha Olumlu Hava Bekleniyor", *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abd-avrupa-iliskilerinde-biden-ile-daha-olumlu-hava-bekleniyor/2036928>, (Erişim Tarihi: 28.11.2021).

Üstelik Biden'ın göreve gelmesinin ardından P4+1 ülkeleri ve İran ile ABD arasında KOEP'e dönüş müzakereleri başlamıştır. Bu süreç İran'ın üyeliğini kolaylaştıran en önemli husustur.

AFGANİSTAN'IN KOMŞUSU OLMASI

Bahse konu olan etkenlerin ilki ve belki de en önemlisi, Afganistan merkezli gelişmelerdir. ABD'nin Afganistan'dan çekilmesi, bölgede radikalleşme ve terör noktasında ciddi bir kaygıyı beraberinde getirmiştir. Taliban iktidarıyla birlikte radikal grupların yükselişe geçeceği düşünülmektedir. Bu nedenle de bölge devletleri ortak bir irade geliştirme arzusunda. Her ne kadar ŞİÖ içerisinde Rusya ile Çin arasında bir ayrışma olduğu ve Moskova'nın bölge politikasında KGAÖ'yü ön plana çıkardığı görülse de bölge devletleri, ABD'ye bölgesel kaos planının farkında olduklarını gösteren bir mesaj vermiştir.

Mevzubahis mesaj ise İran'ın da üyeliğiyle bölgesel güvenlik noktasında birlikte hareket edileceği yönündedir. Yani ŞİÖ, kurulduğu dönemde oluşan beklentileri karşılamasa da güvenlik noktasında ABD'ye karşı net bir tavır ortaya koyabilmiştir. Bu anlamda ŞİÖ üyesi ülkelerin hemfikir oldukları en mühim konu, bölgenin bölge dışı aktörler tarafından istikrarsızlaştırılmamasıdır. Bu çerçevede bir kez daha altını çizmek gerekir ki; ŞİÖ'yü "Asya'nın Monroe Doktrini" şeklinde nitelendirmek mümkündür.

Neticede ŞİÖ, ABD'nin Afganistan'dan çekilerek Rusya ve Çin arasındaki rekabeti arttırmak istediğini; yani Washington'un kurmak istediği oyunu görmüştür. Bu hamleyi de İran üzerinden verdiği birliktelik mesajıyla yanıtlamıştır. Bu noktada ŞİÖ Duşanbe Zirvesi'nin ana gündem maddesinin Afganistan merkezli gelişmeler olduğu da göz ardı edilmemelidir. Bu nedenle de Afgan Sorunu'nda ŞİÖ'nün inisiyatifi artmış ve rolü merkezileşmiştir. Önümüzdeki süreçte Afganistan için ŞİÖ Barış Gücü fikri daha yüksek sesle ifade edilebilir. Lakin İran'ın üyeliğinin ŞİÖ'ye istikrar mı; yoksa istikrarsızlık mı getireceği ve örgüt içerisindeki jeopolitik

AFGAN SORUNU BAĞLAMINDA ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ'NÜN ORTADOĞU AÇILIMI AFGAN SORUNU BAĞLAMINDA ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ'NÜN ORTADOĞU AÇILIMI

saflaşmayı nasıl etkileyeceği soru işaretleri barındırmaktadır. Buna rağmen İran'ın üyeliğiyle örgüt, "ötekiler ittifakı" halini almıştır

Öte yandan mesele İran'la sınırlı kalmamış ve ŞİÖ, Duşanbe Zirvesi aracılığıyla bir Ortadoğu açılımı gerçekleştirmiştir. Bu çerçevede Suudi Arabistan, Katar ve Mısır'ın diyalog ortağı olarak kabul edilmesine değinilmelidir.

SUUDİ ARABİSTAN, KATAR VE MISIR'IN ŞİÖ'YLE DİYALOG ORTAKLIĞI

ABD'nin Körfez'deki en güvenilir partneri olarak bilinen Suudi Arabistan ve yine ABD'ye yakınlığıyla ön plana çıkan Mısır ile Körfez'in önemli ülkelerinden Katar, son dönemde Rusya ve Çin'le yakınlaşmaktadır.

Söz konusu ülkelerin 2021 senesi itibarıyla ŞİÖ'nün "Diyalog Ortağı" haline gelmesi, Arap devletlerinin dış politika yönelimlerinde köklü bir değişiklik yaşandığına işaret etmektedir. Zira mevzubahis ülkeler, ABD'den bağımsız bir dış politika arayışı içerisinde. İlgili ülkelerin ŞİÖ süreci de bunu gözler önüne sermektedir. Bu noktada "ŞİÖ niçin Arap Dünyası'yla yakınlaşıyor?" sorusuna yanıt aranmalıdır.

ŞİÖ'nün Riyad, Doha ve Kahire'yi diyalog ortağı olarak kabul etmesinin beş nedeninin bulunduğu söylenebilir. Bu sebepler şu şekilde sıralanabilir.

- İran'ı dengeleme arzusu
- İslam Dünyası'nın genelini kapsama çabası
- Ortadoğu'da etkili olma ve ABD'nin müttefiklerini azaltma beklentisi
- Çin'in Kuşak-Yol Projesi'ne ilişkin beklentileri
- Enerji anlamında tekel olma düşüncesi
- Afganistan merkezli gelişmeler

Yukarıda belirtilen hususların daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla söz konusu maddelerin alt başlıklar halinde incelenmesi gerekmektedir.

ŞİÖ İÇERİSİNDE İRAN'I DENGELEME ARZUSU

Tahran yönetiminin ŞİÖ'ye üye olarak kabul edilmesi, İran'ın Doğu'ya Bakış Doktrini çerçevesinde ulaştığı bir başarı olarak nitelendirilebilir. Kuşak-Yol Projesi'ne iştirak eden ve bundan ciddi ekonomik kazanımlar elde edeceği öngörülen İran'ın ŞİÖ'ye üye olması hem güvenlik anlamında Tahran'ın elini rahatlatmış hem de İran, BMGK'nın daimi üyesiyle müttefiklik ilişkisi tesis ederek BM merkezli yaptırım riskini bertaraf etmiştir. Bu da İran'ın vekalet savaşları, füze programları ve nükleer programı konusunda daha cesur davranmasını beraberinde getirebilir. Dahası İran, Orta Asya ve Güney Asya güzergâhlarında stratejik derinlik elde etmiştir. Böylece Ortadoğu'da da hamle üstünlüğüne de kavuşabilir.

ŞİÖ ise İran'ı bünyesine dahil ederek ABD'ye karşı güçlü bir meydan okuma gerçekleştirmiş ve "ötekiler ittifakı" haline gelmişse de örgütün başat güçleri olan Çin ve Rusya'nın küresel hedefleri bulunan aktörler oldukları aşikardır. Bu doğrultuda Pekin ve Moskova'nın küresel hedefleri, İran'ın yayılmacı hırslarına kurban edilemeyecek ölçüde önemlidir. Bu nedenle de ŞİÖ, İran'ı üye olarak kabul ederken; Suudi Arabistan, Katar ve Mısır'ı da "Diyalog Ortağı" sıfatıyla çalışmalarına dahil etmiştir.²⁶

Kuşkusuz söz konusu hamlenin verdiği mesajın adresi Tahran'dır. Ayrıca ŞİÖ, İran'ın üyeliği vesilesiyle tarihi Acem-Arap rekabetinden hareketle Arap Dünyası'nı kaybedebileceğini de görmüştür. Bu yüzden de Suudi Arabistan, Mısır ve Katar'a tam üyeliğe ilişkin açık kapı bırakarak Arap Dünyası'nı İran için kaybetmek istemediğini net bir şekilde ortaya koymuştur. Elbette bu durum, ŞİÖ'nün İslam Dünyası'nın tümünü kapsamak istediğinin de habercisidir.

²⁶ "Egypt, Qatar, Saudi Arabia to Get SCO Dialogue Partner Status, Says Russian Envoy", TASS, <https://tass.com/world/1335687>, (Erişim Tarihi: 29.11.2021).

İSLAM DÜNYASI'NIN GENELİNİ KAPSAMA ÇABASI

Bilindiği gibi İran, Şii-İslam ekolünün temsilcisi olarak anılan ve Şiileri koruma iddiasıyla nüfuzunu arttıran bir aktördür.²⁷ Lakin dünyadaki Müslümanların yalnızca %10-13'ünün Şii olduğu bilinmektedir.²⁸ Bu durum ise ŞİÖ'nün gelecek projeksiyonunda İran'ı üye olarak kabul etmesi halinde İslam Dünyası'nın genelini kaybetme riskini oluşturmaktadır. Bunun farkında olan ŞİÖ üyeleri, İslam Dünyası'nın tümünü kapsayacak bir durum yaratmaya çalışmaktadır.

Halihazırda Sünni-İslam ekolünün en mühim temsilcilerinden olan Türkiye'nin diyalog ortağı sıfatıyla yer aldığı ŞİÖ; Suudi Arabistan, Mısır ve Katar'ı da aynı statüye dahil ederek İslam Dünyası'yla olan temaslarını genişletmiştir. Nitekim Suudi Arabistan, Vahabi ekolünün temsilcisi konumundayken; laik yapısına rağmen Mısır, İhvan düşüncesinin köklerinin bulunduğu bir ülkedir. Dahası El-Ehzer gibi bir ekolü barındırmaktadır. Katar ise Türkiye'ye yakınlığının yanı sıra İhvan'a da mesafeli değildir.

Tüm bu bilgilerden hareketle Suudi Arabistan, Mısır ve Katar'ın "Diyalog Ortağı" olarak kabul edilmesinin ŞİÖ'nün İslam Dünyası'nın geneline ulaşma hedefinden kaynaklandığı söylenebilir. Aynı zamanda bu hamle, İran'ı dengeleme stratejisinden de bağımsız değildir.

ORTADOĞU'DA ETKİLİ OLMA VE ABD'NİN MÜTTEFİKLERİNİ AZALTMA BEKLENTİSİ

Aslında İran'ın üyeliğiyle birlikte ŞİÖ, bir "Ortadoğu Açılımı" gerçekleştirmiştir. Söz konusu açılımı Suudi Arabistan, Mısır ve Katar'ın gözlemci üye olarak kabul edilmesi de doğrulamaktadır. Bu anlamda İran'ın üyeliği, ABD karşıtı cephenin güçlendirilmesi anlamına geldiği gibi, Çin ile Rusya'nın bölgede

²⁷ Muharrem Ekşi, "İran'ın Transnasyonel ve Teopolitik -Şiiilik- Temelli Kamu Diplomasisi", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 1(2), İran Özel Sayısı, 2017, s. 52.

²⁸ "Mapping the Global Muslim Population", *Pew Research Center*, <https://www.pewforum.org/2009/10/07/mapping-the-global-muslim-population/>, (Erişim Tarihi: 26.09.2021).

daha aktif bir şekilde varlık göstereceğini de ortaya koymaktadır. Fakt ŞİÖ'nün hedefi, yalnızca ABD karşıtı cepheyi güçlendirmek değildir. Aynı zamanda ŞİÖ, Washington yönetiminin müttefiklerini azaltmak ve böylece ABD'yi yalnızlaştırmak arzusundadır.

Bu anlamda ABD'ye yakınlığıyla bilinen Suudi Arabistan'ın ŞİÖ'yle diyalog ortağı sıfatıyla bir süreç başlatması, ABD'nin Körfez'deki etkisini sınırlandırma amacı taşımaktadır. İsrail'e yakınlığıyla bilinen Mısır'ın ve ABD'yle olumlu münasebetleri bulunan Katar'ın da durumu bundan farklı değildir. Dolayısıyla ŞİÖ, artık ABD'yi yalnızca Orta Asya-Güney Asya hattından değil; Ortadoğu'dan da çıkarmak istemektedir.

Ayrıca mevcut durumda ŞİÖ, Ortadoğu'daki bölgesel liderlik mücadelesinin başat aktörlerinin ve dini ekollerin tamamıyla resmi ilişki tesis etmiştir. Bu anlamda İran'ın üye; Türkiye, Suudi Arabistan, Katar ve Mısır'ın ise diyalog ortağı olması yadsınamaz. Çünkü söz konusu durum, ŞİÖ'nün ve buna bağlı olarak Çin ve Rusya'nın bölgede çok daha etkin bir oyuncuya dönüşeceği işaretlerini barındırmaktadır.

ÇİN'İN KUŞAK-YOL PROJESİ'NE İLİŞKİN BEKLENTİLERİ

Çin, küresel liderliğini kendi kontrolündeki ticaret yollarının inşa edilmesi suretiyle hayata geçirmek istemektedir.²⁹ Bu kapsamda Kuşak-Yol Projesi'nde Kızıldeniz ve Basra Körfezi'nin mühim bir önem arz ettiği ifade edilebilir.

Pekin yönetimi, Kızıldeniz üzerinden Avrupa'ya ulaşan bir rotayı kullanmaya çabalamaktadır.³⁰ Bu çerçevede Suudi Arabistan ve Mısır'ın

29 Kadir Ertaç Çelik-Doğacan Başaran, "Empire Tendencies of USA Within the Context of Asia-Pacific Policy and China: An Analysis of Trump Doctrine", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 2019, s. 45.

30 Barış Doster, "Çin'in Yükselişi ve Bir Kuşak Bir Yol Girişimi", *Çin'in Yükselişi ve Bir Kuşak Bir Yol Girişimi Uluslararası Sempozyumu E-Kitabı*, Serhan Afacan-Hasret Karali der., Ankara 2018, s. 11.

AFGAN SORUNU BAĞLAMINDA ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ'NÜN ORTADOĞU AÇILIMI AFGAN SORUNU BAĞLAMINDA ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ'NÜN ORTADOĞU AÇILIMI

ŞİÖ'ye diyalog ortağı sıfatıyla dahil olmaları, Kuşak-Yol Projesi'nin güvenliğine katkı sağlayacak bir husus olarak dikkat çekmektedir.

Dahası Riyad, Suudi Vizyon 2030 kalkınma planı çerçevesinde Çin'in önemli bir ticaret ortağı haline gelmektedir. Pekin, Kuşak-Yol Projesi'nin enerji boyutunda petrol ithalatının yüzde 30'undan fazlasını Suudi Arabistan, Umman ve Birleşik Arap Emirlikleri'nden (BAE) sağlamaktadır. Ortadoğu'da Suudi Arabistan ve BAE, Çin'in en büyük ticaret ortaklarıdır ve Çin'le iki Arap ülkesi arasındaki ticaretin değeri 2016 yılında 114 milyar dolara ulaşmıştır. Dolayısıyla Kuşak-Yol Projesi'nin enerji boyutunda Körfez ülkelerinin kritik bir rol üstlenmesi beklenmektedir. Nitekim Suudi Arabistan ile Çin, 2016 senesinde bir serbest ticaret anlaşması imzalamış ve söz konusu anlaşma çerçevesinde altı komisyon kurmuştur. Komisyonlardan biri, doğrudan mevzubahis projeye ilişkilidir.³¹

Katar'ın diyalog ortaklığı ise Çin'in bu ülkeyle olan münasebetlerini de geliştireceğine işaret etmektedir. Hatta önümüzdeki süreçte Katar'ın da Kuşak-Yol Projesi'ne dahil olması da gündeme gelebilir.

ŞİÖ'NÜN ENERJİ ALANINDA TEKEL OLUŞTURMA ÇABALARI

Güncel durumda ŞİÖ; Rusya, İran, Kazakistan gibi üyeleri aracılığıyla küresel enerji arzında önemli bir konumdadır. Bu durumu ŞİÖ'nün gözlemci üyeleri ve diyalog ortaklarıyla birlikte düşünüldüğünde çok daha kapsamlı bir durum ortaya çıkmaktadır. Zira Azerbaycan, Türkmenistan, Mısır ve Suudi Arabistan'ın da söz konusu denkleme dahil edilmesi halinde ŞİÖ'nün küresel enerji arzı noktasında tekel haline geleceği söylenebilir. Bu da enerji piyasasının belirlenmesinde petrol bağlamında ŞİÖ'nün OPEC+'in yerini alması şeklinde tezahür edebilir. Dahası doğalgazın OPEC+'sı

31 Muhammad Zulfikar Rakhmat, "The Belt and Road Initiative in the Gulf: Building "Oil Roads" to Prosperity", *Middle East Eye*, <https://www.mei.edu/publications/belt-and-road-initiative-gulf-building-oil-roads-prosperity>, (Erişim Tarihi: 26.09.2021).

da ŞİÖ olabilir. Suudi Arabistan'ın diyalog ortağı haline gelmesini de bu perspektiften okumak mümkündür.

AFGANİSTAN MERKEZLİ GELİŞMELER

Afganistan, her ne kadar bir Güney Asya devleti olsa da söz konusu ülkede yaşanan gelişmeler bir yandan Orta Asya'yı; diğer taraftan da Ortadoğu'yu etkilemektedir. Halihazırda ABD'nin Afganistan'dan çekilmesi ve Taliban'ın 20 yıl aradan sonra bu ülkedeki egemenliğini yeniden tesis etmesi, yeni bir sürecin başladığını göstermektedir.

Söz konusu süreç, Taliban'ın yükselişine paralel olarak Afganistan'ın cihatçı terör gruplarının yuvası haline gelmesi ve tüm bölgenin istikrarsızlaşması riskini barındırmaktadır. Bu durum ise Afganistan'ın yakın çevresini teşkil eden ülkelere ŞİÖ'yü tedirgin etmektedir.

Güncel konjonktürde ŞİÖ üyesi devletler, Taliban'la çeşitli temaslarda bulunarak bu hareketi kapsamlı bir uluslararası işbirliğinin içine çekmeye çabalamakta ve böylece radikalleşmeyi durdurmaya çalışmaktadır. İran'ın üyeliğiyle ŞİÖ, Afganistan'ın bir komşusunu da resmen bünyesine katmış ve Afgan Barış Süreci'ne dair inisiyatifi ele geçirmiştir. Halihazırda Afgan Sorunu, net olarak ŞİÖ'nün bir sorunudur.

ŞİÖ, Afganistan'da barışçıl bir düzenin tesis edilmesinin bölgesel işbirliği projelerine kapı aralayacağına inanmakta, bölge halklarının refahı için bu durumu gerekli görmekte ve radikalleşmeyi sınırlandıracak yollar aramaktadır. Bu çerçevede Pakistan'ın Afgan Barış Süreci üzerinden Taliban'ı baskılamasına sıcak bakan ŞİÖ, Suudi Arabistan, Katar ve Mısır'ı da diyalog ortağı olarak kabul etmiştir. Bu da Taliban faktörünü göz önünde bulunduran yeni bir adım olarak yorumlanabilir.

AFGAN SORUNU BAĞLAMINDA ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ'NÜN ORTADOĞU AÇILIMI AFGAN SORUNU BAĞLAMINDA ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ'NÜN ORTADOĞU AÇILIMI

Bilindiği gibi Suudi Arabistan, Taliban'ın iktidarda olduğu 1996-2001 yılları arasında Taliban rejimini tanıyan az sayıda ülkeden biriydi.³² Bu durum, ABD'nin Sovyetler Birliği'ne karşı uyguladığı "Yeşil Kuşak Stratejisi"yle yakından ilişkiliydi. Gerek dini ekol bakımından Taliban'la olan yakınlığı gerek geçmişteki diplomatik ilişkileri gerekse de maddi destekleri düşünüldüğünde, Suudi Arabistan'ın Taliban üzerinde etkili olabileceği öne sürülebilir. Bu nedenle de ŞİÖ'nün Riyad'ı diyalog ortağı şeklinde nitelendirmesinin arka planında Afganistan merkezli gelişmelerin de etkisi vardır.

Riyad, Afganistan'daki insani krizle ilgili toplantılar düzenleyerek Afgan Sorunu'nu İslam Dünyası'nın bir meselesi olarak yorumlayacağını ve bu meselenin çözümü konusunda da inisiyatif alabileceğinin mesajlarını vermektedir. Bu kapsamda İslam İşbirliği Teşkilatı'na toplantı çağrısında bulunmuştur.³³ Bu da ŞİÖ'nün Suudi Arabistan üzerinden hem Afgan Sorunu'nda hem de İslam Dünyası'nda etkili olmak istediğini gözler önüne sermiştir.

Taliban üzerinde etkili olabilecek aktörlerden biri de Katar'dır. Zira Katar'ın başkenti Doha'da 2013 yılından beri Taliban temsilciliği bulunmaktadır. Taliban'la yürütülen müzakereler de Doha'da gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla Taliban'ı diplomatik işbirliğine çekmek için yapıcı katkı sunabilecek ideal aktörlerden biri Katar'dır. Halihazırda Katar'ın Taliban yönetimini tanımaya hazırlandığı da öne sürülmektedir. Tüm bu bilgiler düşünüldüğünde ise Katar'ı da diyalog ortağı haline getiren ŞİÖ'nün Afgan Sorunu'na ilişkin güvenlik merkezli kaygılarını işbirliği eksenli bir çözüm üretmeye çalıştığı ifade edilebilir. Mısır'ın ise Taliban'a sıcak veya soğuk baktığı hususunda en azından şimdilik net bir duruşunun bulunmadığı ifade edilebilir.

32 Damla Şahin, "Taliban'ın Ortaya Çıkışı ve ABD'nin Örgütün Gelişim Sürecindeki Etkisi", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1), 2016, s. 232.

33 "Saudi Arabia Calls for Extraordinary OIC Meeting on Afghanistan", *Anadolu Agency*, <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/saudi-arabia-calls-for-extraordinary-oic-meeting-on-afghanistan/2434047>, (Erişim Tarihi: 30.11.2021).

SONUÇ

Halihazırda Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan, Hindistan, Pakistan ve İran'ın üyesi olduğu ŞİÖ'de Afganistan, Moğolistan ve Belarus gözlemci üye statüsünde yer almaktadır. Türkiye, Azerbaycan, Ermenistan, Nepal, Kamboçya, Suudi Arabistan, Mısır ve Katar ise diyalog ortağı sıfatıyla örgütle ilişki kurmaktadır. Bu anlamda ŞİÖ'nün Afganistan merkezli gelişmeleri ele almak amacıyla 17 Eylül 2021 tarihinde gerçekleşen Duşanbe Zirvesi'nin bir milat olduğu ifade edilebilir.

Söz konusu zirvede İran'ı tam üye olarak kabul eden ŞİÖ, "Daimi Tarafsızlık Statüsü" bulunan Türkmenistan dışındaki komşularının yer aldığı bir uluslararası örgüte dönüşmüştür. Böylece ŞİÖ, Afgan Sorunu karşısında inisiyatif alabilme kapasitesini arttırmıştır. Bu süreç, ŞİÖ'yü bir "ötekiler ittifakı" haline getirmişse de örgüt, dünya doğalgaz ve petrol piyasalarında ŞİÖ'nün belirleyici aktör olma şansı ortaya çıkmıştır.

Bu vesileyle İran, Afganistan merkezli gelişmelerin etkisi, Tacikistan'la münasebetlerini onarması, Çin'le yakınlaşması ve ABD'de yaşanan iktidar değişikliği sayesinde ŞİÖ'ye üye olarak kabul edilmiştir. Bu durum, Rusya ve Çin'in kendilerini karşı karşıya getirmek isteyen ABD'ye verdikleri bir yanıt olarak yorumlanabilir. Lakin Çin-Pakistan-Tacikistan-İran hattı da inşa edilmiştir. Bu da kuruluşundan beri bir türlü beklentileri karşılayamayan ŞİÖ'nün orta ve uzun vadede Rusya-Çin rekabetine ev sahipliği yapacağı anlamına gelmektedir. Buna rağmen mevcut durumda ŞİÖ, Orta Hat'ta gücünü arttırmış, Hazar'da etkisini merkezileştirmiş ve Afganistan'da inisiyatifi ele geçirmiştir.

İran'ın üyeliğinin gerçekleştiği zirvede Suudi Arabistan, Katar ve Mısır'ın da Diyalog Ortağı olarak kabul edilmesi ise gözden kaçmamalıdır. Bu çerçevede ŞİÖ'nün OPEC'in rolünü yalnızca petrol değil; doğalgaz bağlamında da üstlenmeye çalışması gündeme gelebilir.

AFGAN SORUNU BAĞLAMINDA ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ'NÜN ORTADOĞU AÇILIMI AFGAN SORUNU BAĞLAMINDA ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ'NÜN ORTADOĞU AÇILIMI

Mevzubahis hamleyle küresel hedefleri olan ŞİÖ, örgüt içerisinde İran'ın jeopolitik hırslarından kaynaklanabilecek riskleri dengelemek istemiştir. Kuşkusuz bu durum, ŞİÖ'nün İslam Dünyası'nın genelinde kapsayıcı bir etki yaratmak istediğini gözler önüne sermiştir. Böylece ŞİÖ hem Afgan Sorunu karşısında Suudi Arabistan ve Katar gibi aktörlerin sürece yapabilecekleri katkıyı önemseydiğini göstermiş hem de Ortadoğu Açılımı gerçekleştirmiştir. Artık ŞİÖ, yalnızca Orta Asya-Güney Asya hattında faaliyette bulunan bir örgüt değildir. Bu anlamda ŞİÖ, ABD'yi Ortadoğu'dan da çıkarmak istemektedir. Söz konusu açılımın amaçlarından biri de ABD'nin müttefiklerini azaltmaktır. Bu açılımın Çin'in Kuşak-Yol Projesi'ne dair beklentileriyle de uyumlu olduğu ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

“Agreement for Bringing Peace to Afghanistan between the Islamic Emirate of Afghanistan Which is not Recognized by the United States As A State and is Known As the Taliban and the United States of America”, *State*, <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2020/02/Agreement-For-Bringing-Peace-to-Afghanistan-02.29.20.pdf>, (Erişim Tarihi: 27.11.2021).

“Egypt, Qatar, Saudi Arabia to Get SCO Dialogue Partner Status, Says Russian Envoy”, *TASS*, <https://tass.com/world/1335687>, (Erişim Tarihi: 29.11.2021).

“İran ve Tacikistan Savunma Anlaşması imzalandı”, *Düşünce Mektebi*, <https://www.dusuncemektebi.com/d/195687/iran-ve-tacikistan-savunma-anlasmasi-imzalandi>, (Erişim Tarihi: 03.06.2021).

“Mapping the Global Muslim Population”, *Pew Research Center*, <https://www.pewforum.org/2009/10/07/mapping-the-global-muslim-population/>, (Erişim Tarihi: 26.09.2021).

“Monroe Doctrine (1823)”, *Our Documents*, <https://www.ourdocuments.gov/doc.php?flash=false&doc=23>, (Erişim Tarihi: 26.11.2021).

“Saudi Arabia Calls for Extraordinary OIC Meeting on Afghanistan”, *Anadolu Agency*, <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/saudi-arabia-calls-for-extraordinary-oic-meeting-on-afghanistan/2434047>, (Erişim Tarihi: 30.11.2021).

“Tacikistan İslami Uyanış Partisi Kapatıldı”, *Dünya Bülteni*, <https://www.dunyabulteni.net/asya/tacikistan-islami-uyanis-partisi-kapatildi-h341883.html>, (Erişim Tarihi: 12.10.2018).

AFGAN SORUNU BAĞLAMINDA ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ'NÜN ORTADOĞU AÇILIMI AFGAN SORUNU BAĞLAMINDA ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ'NÜN ORTADOĞU AÇILIMI

"Tacikistan Ulema Konseyi: İran Dost Ülke Unvanını Hak Etmiyor", *Dünya Bülteni*, <https://www.dunyabulteni.net/orta-asya/tacikistan-ulema-konseyi-iran-dost-ulke-unvanini-hak-etmiyor-h422779.html>, (Erişim Tarihi: 02.06.2021).

"Tacikistan, İran'ı Kirli Oyunlardan Vazgeçmeye Çağırıyor", *Kazakistan'dan Türkçe Bakış*, <http://www.kazakistan.kz/tacikistan-irani-kirli-oyunlardan-vazgecmeye-cagirdi/>, (Erişim Tarihi: 03.06.2021).

"The Shanghai Cooperation Organisation", *SECTSCO*, http://eng.sectSCO.org/about_sco/, (Erişim Tarihi: 27.11.2021).

"Türkiye Konuşulurken Şanghay İşbirliği Örgütü'nden İran Hamlesi Geldi!", *Haberler*, <https://www.haberler.com/sanghay-isbirligi-orgutu-nden-iran-hamlesi-mi-8998524-haberi/>, (Erişim Tarihi: 04.06.2021).

"Xi Proposes A 'New Silk Road' with Central Asia", *China Daily*, https://www.chinadaily.com.cn/china/2013xivisitcenterasia/2013-09/08/content_16952228.htm, (Erişim Tarihi: 27.11.2021).

AKSAN, Sertaç, "Afganistan Denklemi: Yenilen ABD kazanan Rusya mı?", *TRT Haber*, <https://www.trthaber.com/haber/gundem/afganistan-denklemi-yenilen-abd-kazanan-rusya-mi-602450.html>, (Erişim Tarihi: 02.11.2021).

BOWMAN, Bradley vd., "Iran Joining the Shanghai Cooperation Organisation", *FDD*, <https://www.fdd.org/analysis/2021/09/22/iran-joining-shanghai-cooperation-organisation/>, (Erişim Tarihi: 28.11.2021).

BRZEZİNSKİ, Zbigniew, *Tercih*, çev., Cem Küçük, İnkılap Yayınları, İstanbul 2005.

ÇELİK, Kadir Ertaç Doğan Başaran, "Empire Tendencies of USA Within the Context of Asia-Pacific Policy and China: An Analysis of Trump Doctrine", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 2019, s. 34-44.

ÇELİK, Kadir Ertaç-Mehmet Seyfettin Erol, "Kuşak-Yol Girişimi Bağlamında ABD'nin İran Politikasının Analizi", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 2019, s. 11-41.

DEMİR, Sertif, "Afganistan'daki Yirmi Yıllık İşgalin Analizi: ABD/NATO ve Barış Çabaları", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 2021, s. 114-153.

DOSTER, Barış, "Çin'in Yükselişi ve Bir Kuşak Bir Yol Girişimi", *Çin'in Yükselişi ve Bir Kuşak Bir Yol Girişimi Uluslararası Sempozyumu E-Kitabı*, der., Serhan Afacan-Hasret Karali, Ankara 2018, s. 7-17.

EGUEGU, Ovigwe, "Iran's Membership Raises the SCO's Profile – and Expectations", *The Diplomat*, <https://thediplomat.com/2021/09/iran-membership-raises-the-scos-profile-and-expectations/>, (Erişim Tarihi: 27.11.2021).

EKŞİ, Muharrem, "İran'ın Transnasyonel ve Teopolitik -Şiiilik- Temelli Kamu Diplomasisi", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 1(2), İran Özel Sayısı, 2017, s. 46-66.

EROL, Mehmet Seyfettin-Oktay Bingöl, "Afganistan'da Geçiş Safhası ve 2014 Sonrası Öngörüler", *Gazi Akademik Bakış*, 5(10), 2012, s. 173.

GÜDÜL, Serpil-Farida Labib Raof, "Orta Asya'da Yeni Büyük Oyun'un Anahtarı Afganistan", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 4(2), 2020, s. 13-46.

HAMZAOĞLU, Halit, "Rus Dış Politikasında Realist Yaklaşım: Primakov Doktrini ve Yakın Çevre Kavramı", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 8(24), 2020, s. 281-299.

LANTEİGNE, Marc, "Russia, China and the Shanghai Cooperation Organization: Diverging Security Interests and the 'Crimea Effect'", *Russia's Turn to the East*, Helga Blakkisrud-Elena W. Rowe, der., Global Reordering, United Kingdom 2018, s. 123-127.

AFGAN SORUNU BAĞLAMINDA ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ'NÜN ORTADOĞU AÇILIMI AFGAN SORUNU BAĞLAMINDA ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ'NÜN ORTADOĞU AÇILIMI

NURİDDİN, Salman, "İran'ın Orta Asya Stratejisi, İNSAMER, <https://www.insamer.com/tr/uploads/pdf/etkinlik-iran-in-orta-asya-stratejisi.pdf>, (Erişim Tarihi: 28.11.2021), s. 2.

ÖZDAŞLI, Esmâ, "Çin ve Rusya Federasyonu'nun Perspektifinden Şanghay İşbirliği Örgütü", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(6), 2012, s. 108-122.

ÖZGÜVEN, Fatih, "İran'ın Orta Asya Politikasında Yumuşak Güç: Tacikistan Örneği", *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 11(1), 2020, s. 90-106

RAKHMAT, Muhammad Zulfikar, "The Belt and Road Initiative in the Gulf: Building "Oil Roads" to Prosperity", *Middle East Eye*, <https://www.mei.edu/publications/belt-and-road-initiative-gulf-building-oil-roads-prosperity>, (Erişim Tarihi: 26.09.2021).

SCİTA, Jacapo, "Iran and China: Old Friends in Search of a Sustained Partnership", *Iran Looking East An Alternative to the EU*, Annalisa Perteghella, der., ISPI, Milan 2019, s. 41-63.

SELİGMAN, Lara, "How Putin Could Jam up Biden's Post-Afghanistan Plans", *Politico*, <https://www.politico.com/news/2021/07/06/putin-biden-post-afghanistan-498311>, (Erişim Tarihi: 28.11.2021).

ŞAHİN, Damla, "Taliban'ın Ortaya Çıkışı ve ABD'nin Örgütün Gelişim Sürecindeki Etkisi", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1), 2016, s. 226-245.

ŞEKER, Ali Ufuk-Ömer Tuğrul Çam, "ABD-Avrupa İlişkilerinde Biden ile Daha Olumlu Hava Bekleniyor", *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abd-avrupa-iliskilerinde-biden-ile-daha-olumlu-hava-bekleniyor/2036928>, (Erişim Tarihi: 28.11.2021).

STRUCTURED ABSTRACT

The Shanghai Cooperation Organization (SCO), which emerged as the Shanghai Five in 1996, is based upon the sensitivity of taking necessary confidence-building measures to prevent the possibility of an armed conflict along the China-Russia border. In addition to this, this organization also aim for overcoming the border conflicts among Central Asian countries.

Looking at the organisation from a broader perspective, SCO is symbolizing a tangible expostulation to the unipolar world, where the United States of America (US) is shown as the only global superpower in the post-Cold War era. In this sense, the ideas of Yevgeny Maksimovich Primakov have been playing a momentous role in the foundation of the SCO. The approach which is known as the “Primakov Doctrine” or the “Near Abroad Doctrine” was circled around the idea that Russia should maintain its influence in its nearby periphery (Post-Soviet area), and in this framework, it represented the seeking for multipolarity grounded on regional alliances against the US-centered unipolar world system.

Otherside, the Beijing administration, has to express SCO as an instrument that would be a facilitator to its making contact with the Central Asian countries. Further, China, exactly like the understanding of the Primakov Doctrine, has persuaded that penetration of the US into the region should be restrained. Hence, the SCO is in a sense “Monroe Doctrine of Central Asia” due to as an organization which is a message from Russia and China to the US have the meaning for “do not interference in the affairs in our continent”.

In this context, the Shanghai Five, as a security-based integration process between Central Asian states, was established in Shanghai, China, in January 1996. In 1996 and 1997 the Shanghai Five signed the “Increasing Military Confidence in the Border Regions” and “Reducing

AFGAN SORUNU BAĞLAMINDA ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ'NÜN ORTADOĞU AÇILIMI AFGAN SORUNU BAĞLAMINDA ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ'NÜN ORTADOĞU AÇILIMI

Military Forces in the Border Regions” Agreements aiming to establish regional security through the promotion of regional cooperation. Along with Russia and China consisting of Kazakhstan, Kyrgyzstan and Tajikistan; The organization is taking the name of SCO after the acceptance of Uzbekistan as a member on June 15, 2001, in order to be conducting cooperation more effectively in the issues like fighting against threats arising from terrorism, separatism and fundamentalism.

Despite all these, the SCO occupy minds as an organization that failed to meet the expectations due to the US occupation of Afghanistan after the terrorist attack on September 11, 2001, and in relation with this, the acquisition of military bases in Central Asia during the US operation. In other words, unlike its claims about multipolarity, it was seen that the SCO remained silent towards the “Operation Enduring Freedom (OEF)” which was undertaken by the US in Afghanistan, which is known as the heartland of the world, for ensuring its hegemony in Eurasia. Even some SCO member states supported this occupation due to their concerns about radicalization and terrorism. This has shown that the claims of preventing the activities of the US in Asia, which is the main enactment of the SCO and representing the seeking for a multipolar world remained in rhetoric. However, the organization has made an expansion in South Asia through acceptance of India and Pakistan as members at its summit held in Astana (Nur-Sultan) on 8-9 June 2017. With this expansion, the SCO no longer being a Central Asian organization, since 2021, the SCO has transformed itself into an effective foundation that is operating on the Central Asia-South Asia line.

The new debates arise from the said enlargement process due to aside from being able to solve the border problems between its members, which is the reason for SCO’s establishment; It has also become known with new boundary conflicts because the border conflicts among the member

states, Pakistan and India, and also China and India, is maintaining and even these countries have faced with the armed conflagration on the borders.

Considering that China is the driving force of the organization and the Belt-Road Project which is announced by Chinese President Xi Jinping during his 2013 visit to Kazakhstan, it can be said that the role of the SCO in international politics has begun to be wondered more, since that year.

In this era, where the international system is changing, the SCO firstly has expanded to South Asia in 2017 and then had attempted to centralize its role by taking the initiative in the face of the Afghan Problem as of 2020.

In SCO, Afghanistan, Mongolia and Belarus have observer status which China, Russia, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Uzbekistan, India, Pakistan and Iran are currently members. Moreover, Turkey, Azerbaijan, Armenia, Nepal, Cambodia, Saudi Arabia, Egypt and Qatar get in touch with the organization as dialogue partners. In this sense, it can be stated that the Dushanbe Summit, which took place on September 17, 2021, in order to address the Afghanistan-centered developments of the SCO, is a milestone.

The SCO, by accepting Iran as a full member at the said summit, has turned into an international organization with its all neighbours off site-Turkmenistan, which has a "Permanent Neutrality Status". Therefore, the SCO has increased its capacity for taking initiative in the presence of the Afghan Problem. Although this process has made the SCO an "alliance of the others", the organization also gain the chance for becoming the determinant actor in natural gas and oil markets of the world.

On this wise, Iran was accepted as a member of the SCO, owing to the impact of developments in Afghanistan, the restoration of its relations with Tajikistan, its rapprochement with China and the change in power in

AFGAN SORUNU BAĞLAMINDA ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ'NÜN ORTADOĞU AÇILIMI AFGAN SORUNU BAĞLAMINDA ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ'NÜN ORTADOĞU AÇILIMI

the US. This situation can be interpreted as a response of Russia and China to the US, which desires to set them against each other. However, the China-Pakistan-Tajikistan-Iran line has also been built. This means that the SCO, which has not been able to meet the expectations since its establishment, will embody the Russia-China competition in the medium and long term. Despite this, in the current situation, the SCO has increased its power in the Middle Line, centralized its influence in the Caspian and seized the initiative in Afghanistan.

It should not be overlooked that at the summit where Iran became a member, Saudi Arabia, Qatar and Egypt were also accepted as Dialogue Partners. In this framework, the role-taking by the SCO from OPEC is not only about oil; it may come to the fore within the context of natural gas.

With this move, the SCO, which has global goals, attempts to balance the risks that may arise from Iran's geopolitical ambitions within the organization. Undoubtedly, this situation has revealed that the SCO wants to create an inclusive effect throughout the Islamic World. Thus, the SCO showed that it notices the contribution that actors such as Saudi Arabia and Qatar can make to the process towards the Afghan Problem, and also accomplish the Middle East Opening. The SCO is no longer an organization operating only on the Central Asia-South Asia line. With this regard, the SCO also aims to expel the US from the Middle East. One of the targets of the said opening is to decrease the number of US allies. It can be stated that this opening is compatible with China's expectations regarding the Belt-Road Project.